

6. Savaryn, P. V. (2017). *Pidhotovka maibutnoho vykladacha tekhnichnykh dystsyplin do zastosuvannya mediatekhnologii u profesinii diialnosti*. [Preparation of the future teacher of technical disciplines for application of media technologies in professional activity]. Lutsk.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛИСЕНКО Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: іншомовна комунікативна культура, інноваційні методи навчання, комунікативна компетенція.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

LYSENKO Liudmyla Oleksandrivna – PhD, Associate Professor, Chair of Linguodidactics And Foreign Languages Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: foreign language communicative culture, innovative teaching methods, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2021 р.

УДК 378.147.091.33-027.22:376

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-127-131

ЛАБЕНКО Олександр Віталійович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-1010>

e-mail: labenkoalex@mail.ua

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі соціально-економічного життя суспільства, коли відбувається зміна духовних, національних пріоритетів, бажаним результатом роботи освітан є формування та розвиток особистості громадянина, здатного до самостійної продуктивної соціально-позитивної діяльності. Вирішення завдання формування й впровадження нових суспільних цінностей безпосередньо залежить від розв'язання педагогічною наукою загальних проблем в освіті, модернізації змісту, форм та методів практики соціально-педагогічної роботи. Формування новітньої соціальної політики України можливе лише на основі технологізації соціальних процесів за рахунок оптимального використання соціальних ресурсів і можливостей освітніх установ і широкого кола працівників освітньої та соціальної сфер.

Орієнтація вищої школи на завдання розвитку особистості – це поворот від політики адміністрування до концепції суспільної демократичної соціально орієнтованої свідомості і високого творчого потенціалу. Саме педагоги з такими якостями повинні здійснити кардинальний поворот, стати трансляторами оновлення в межах суспільства. Це є проблемою й одночасно програмою дій для кожного педагога, сутність якої – сприяння формуванню системи мотиваційних орієнтирів, рис характеру, що

забезпечуватимуть ефективність особистісного розвитку майбутнього освітянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема формування та розвитку особистості педагога достатньо ґрунтовно розкрита в наукових працях та дослідженнях, зокрема в положеннях: теорії професійної підготовки майбутніх педагогів (Бондар В. І., Нікітіна Н. Н., Пехота О. М. та ін.); теорії та практики професійного становлення майбутнього спеціаліста в умовах вищих навчальних закладів (Гончаренко С. У., Гребенюк Г. Є, Кушнір В. А, Радул В. В., Рацул А. Б. та ін.); теорії формування та розвитку творчої особистості (Божович Л. І., Моляк В. О., Капська А. Й., Сисоева С. О. та ін.).

Проблема особистісного розвитку майбутнього спеціального педагога постає як наслідок тих суперечностей, які виявляються у системі його професійної підготовки, організації навчально-виховної діяльності вищого педагогічного навчального закладу, що спрямована на створення сприятливих умов по реалізації особистісного потенціалу майбутніх дефектологів. Сутність цих суперечностей обумовлена відривом між масовим характером підготовки фахівців зі спеціальної освіти та потребою індивідуально-орієнтованого процесу навчання майбутнього педагога із спеціальної освіти.

Це прослідковується у працях вчених-дефектологів: Бондаря В. І., Засенка В. В., Гаврилова О. В., Колупаєвої А. А., Миронової С. І., Островської К. О., Пахомової Н. Г., Синьова В. М., Супруна М. І., Шевцова А. Г., Шермет М. К., Шульженко Д. І. та ін.

Найчастіше в наукових працях всебічно розвинена особистість трактується як різнобічно освічена, здатна до універсальної діяльності. Такий підхід впливає з розуміння розвитку особистості як розвитку її здібностей та інтересів. Між ними тісний взаємозв'язок, адже здібності розвиваються в діяльності, що стимулюється інтересами, які підтримуються успішною діяльністю, зумовленою відповідними здібностями. Різнобічний розвиток здібностей притаманний особистості, якій доступні різні сфери людської діяльності, що не виключає особливого розвитку спеціальних здібностей чи формування окремої групи якостей на тлі загально-високого рівня розвитку. Всебічно розвинена особистість розуміється, як вільна, гуманна, духовно й творчо зріла, фізично досконала, громадянсько-відповідальна, ініціативна й активна, здатна до вирішення складних проблем, готова до самооцінки своїх учинків та до самовиховання.

Мета статті – розкрити організаційні умови розвитку соціальної складової професійної підготовки майбутнього дефектолога в умовах вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми розглядаємо розвиток особистості не лише як результат, а й як процес залучення індивідуальності до суспільних цінностей. Вочевидь, освіта, що відповідає вимогам розвивального навчання, повинна створювати умови для самостійного, особистісно-зацікавленого оволодіння засобами відтворення та вдосконалення форм культурного, освітнього середовища. Це стає можливим тоді, коли особистість отримує можливість обирати зміст, форми й методи освіти відповідно до своїх потреб, будувати суспільні відносини на основі цілей і засобів особистісно-зорієнтованої діяльності.

Близьким до розуміння терміну «особистісний розвиток» є термін «саморозвиток». Більшість вчених розглядають саморозвиток як процес цілеспрямованого впливу особистості на себе з метою вироблення, формування та удосконалення фізичних і моральних якостей, духовної сфери, активізації здібностей, нахилів і формування необхідних для життєдіяльності, а також самореалізації нових знань, умінь та навичок. У нашому випадку, тобто в умовах вищого педагогічного

навчального закладу це базується на сукупності особистісно-орієнтованих підходів до формування та розвитку майбутнього дефектолога.

В той же час, професійна підготовка розглядається дослідниками як провідний фактор й умова особистісного розвитку та руху особистості до професіоналізму та майстерності.

Варто відзначити, що такі особливості соціально-педагогічної роботи, як-от: важка прогнозованість результатів, експромт дій, включення в процес роботи непередбачуваних факторів впливу, стихійність у характері поведінки особистості дають можливість визначити соціально-педагогічну діяльність як творчу. Саме тому творчий компонент має посідати пріоритетне місце в системі фазової підготовки майбутнього спеціального педагога.

Залучення майбутніх спеціалістів із галузі спеціальної освіти до педагогічних інновацій розглядаємо як ще одну закономірність особистісного розвитку майбутнього дефектолога в процесі професійної підготовки. При цьому інноваційність у системі професійної підготовки ми розглядаємо в двох аспектах. По-перше, як використання нетрадиційних, авангардних форм організації навчання студентів. По-друге, як вивчення студентами інноваційних методик соціально-педагогічної роботи, їх систематизацію, оцінювання можливостей щодо трансформації кращих зразків досвіду соціальної роботи в свою майбутню практику дефектолога.

Таким чином, залучення майбутніх спеціальних педагогів до педагогічних інновацій сприяє формуванню в студентів чіткої системи знань, умінь та навичок, що дозволяють визначити продуктивність нового в соціально-педагогічній практиці, виступити популяризаторами та ретрансляторами кращих зразків професійної майстерності, генерувати свій, авторський варіант нововведення в практику педагогічної роботи.

Таким чином, обґрунтування сутності принципів і закономірностей особистісного розвитку майбутніх дефектологів в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу слугуватиме підґрунтям для: узагальнення результатів роботи по визначенню загальних педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього спеціального педагога в процесі його професійної підготовки; забезпечення подальших підходів до організації процесу дослідження, наприклад, в університетському Центрі ранньої діагностики та корекції дітей; визначення логіки, динаміки і відборі методів

навчання для дуальної освіти на спеціалізованій кафедрі; виборі технологій особистісного розвитку майбутнього спеціального педагога.

Технології розглядаються як сукупність методів, прийомів та впливів, що застосовуються для досягнення мети соціального розвитку педагога. Можна сказати, що технології – це соціальні програми, що містять певні алгоритми, засоби та способи діяльності. У такому розумінні можна погодитися із загальним визначенням соціальних технологій як технологій соціального функціонування суспільства в цілому і окремих соціальних груп, зокрема. Технології соціального спрямування дефектологів як один із видів технологій соціалізації розглядаються як способи професійного впливу на соціальний об'єкт із метою його покращення, забезпечення оптимізації функціонування при можливому тиражуванні системи соціалізації [3].

До особливостей соціальних освітніх технологій можна віднести такі прояви: включення великої кількості індивідів, що наділені волею та свідомістю; суб'єктивність змісту соціальних технологій; комплексний характер соціальних технологій і технологій спеціально-педагогічної роботи, зокрема: превентивність змісту більшості соціальних технологій.

Аналізуючи результати психолого-педагогічних досліджень у галузі особистісного розвитку майбутніх фахівців, ми вважали за доцільне звернути увагу на те, що значна кількість досліджень присвячена вивченню загальної структури особистості майбутнього професіонала, її формуванню в умовах вищого навчального закладу.

Проте існує ціла низка прогалин у розгляді цієї проблеми. Зокрема, не існує єдиного погляду на класифікацію та ієрархію особистісних якостей, що сприяють особистісному розвитку майбутнього спеціального педагога та успіху в його професійній діяльності. Наявні окремі дослідження, які спрямовані на вивчення домінуючих якостей у професійному становленні педагога. Однак, вони не мають характеру закінченої технологічної моделі щодо розробки проблеми особистісного розвитку майбутнього дефектолога (із урахуванням специфіки об'єктів даної діяльності) саме тому сфера їхньої апробації є достатньо обмеженою.

До того ж, будь-яка технологія є алгоритмом реалізації певних соціальних процесів. Дослідниця Холостова Є. І. [4] пропонує підхід до визначення змісту технологізації як сукупності таких складових:

розмежування процесу на внутрішні етапи, фази; визначення поетапності дій; визначення алгоритму виконання всіх технологічних операцій; координація зусиль усіх підрозділів; корекція дій залежно від змін у цьому процесі.

Слід зазначити, що ми виходимо з розуміння технологій особистісного розвитку як способу дій, що забезпечує самооцінні утворення особистості. Погоджуємося з поглядами Беха І. Д. [1], що така технологія відрізняється від методики тим, що базується не на механізмах зовнішнього підкріплення (змагання, заохочення), а на психологічних механізмах ідентифікації, емпатії, самосвідомості.

Таким чином, ми можемо назвати сукупність форм, методів, способів та прийомів навчально-виховного процесу, що забезпечують розвиток особистості студентів особистісно-орієнтованими технологіями. Ми знайшли підтвердження нашої позиції в працях дослідника проблем соціально-виховних технологій Селевко Г. К., який визначив фактор розвитку особистості як класифікаційну ознаку характеристики соціальних технологій та угруповував їх у такі групи: біогенні, соціогенні, психогенні й ідеалістичні технології [3].

Сьогодні є загальноприйнятим фактом те, що розвиток індивіда виступає результатом сукупного впливу біогенних, соціогенних і психогенних факторів, тому ми, погоджуючись із автором, наголошуємо на можливості побудови педагогічної концепції, що базується на одному з факторів, у нашому випадку – на соціогенному. Саме цей фактор визначено нами за основу побудови технологічної моделі особистісного розвитку майбутнього спеціального педагога у вищому педагогічному навчальному закладі.

В той же час, ефективність моделі особистісного розвитку майбутнього фахівця освітньої сфери, на нашу думку, залежить від визначення і усвідомлення багатьох факторів, а саме: тенденцій життєдіяльності певної соціальної групи (студентів вищих педагогічних навчальних закладів); особливостей їх соціального діагнозу; добору адекватних шляхів розв'язання проблеми; визначення критеріїв і механізмів оцінки процесу та результатів навчально-виховної роботи.

Узагальнення цих підходів надало нам можливість визначення факторів, що характеризують специфіку сучасних освітніх технологій навчально-виховного процесу. До них належать: динамічність, яка проявляється в постійній зміні змісту та форм роботи; неперервність, що визначається потребою постійних зв'язків у межах технологічного

ланцюжка; циклічність – закономірне повторення етапів, операцій; дискретність педагогічної роботи як технологічного процесу, яка проявляється в нерівномірній ступені впливу на особистість на різних етапах діяльності.

Отже, як бачимо, гуманістичні тенденції розвитку навчально-виховного процесу пропонують погляд на освітні технології як на узагальнення набутих і систематизованих знань, досвіду, умінь і практики роботи суб'єктів педагогічної діяльності.

Узагальнення підходів до моделювання педагогічних процесів дало можливість визначити також такі етапи реалізації моделі особистісного розвитку майбутнього спеціального педагога: *теоретичний*, який передбачає обґрунтування мети й об'єкту технологічного впливу, виокремлення складових компонентів; з'ясування зв'язків між ними; *методичний*, який пов'язаний із добором методів, організаційних умов, засобів впливу, обробкою інформації, її аналізом, вибором принципів трансформації результатів аналізу у висновки та рекомендації; *процедурний*, який пов'язаний із практичною діяльністю по апробації обраної послідовності використання інструментарію.

У свою чергу, системний аналіз теоретичних підходів до соціальних, соціально-педагогічних та особистісно-зорієнтованих технологій навчально-виховного процесу та поняття «модель», дозволяє визначити вимоги до побудови технологічної моделі особистісного розвитку майбутнього спеціального педагога: орієнтованість на досягнення ситуації успіху, створення умов для самореалізації, підвищення особистісного статусу; підкреслення особистісного внеску студента у вирішення суспільних завдань, отримання визнання студента від викладача та членів групи; спрямованість на максимальну реалізацію внутрішніх сил, ресурсів, потенційних можливостей студента; діалектичність, наявність внутрішніх протиріч, що потребують залучення особистісних зусиль студента; відповідність змісту, засобів організації навчально-виховної діяльності внутрішнім інтересам, культурним запитам, потребам майбутніх спеціальних педагогів.

Вочевидь, узагальнення підходів до особливостей особистісного розвитку майбутнього дефектолога дозволило нам сформулювати і відповідні принципи побудови технологічної моделі особистісного розвитку спеціального педагога в умовах вищого навчального закладу: професіографічного аналізу діяльності (через

сукупність професійних функцій і посадових обов'язків; із урахуванням проблем, перешкод, бар'єрів професійної діяльності); пріоритетності професійно-важливих якостей (тих, які найважче розвиваються в процесі професійної освіти дорослих, важко компенсуються та замінюються, проте є необхідними для виконання професійних завдань); розвитку та формування (спрямованість процесу професійної підготовки на розвиток професійно-важливих особистісних показників, а у випадку їх відсутності – формування їх у процесі навчання); індивідуалізації (урахування індивідуального стилю діяльності, тих особистісних якостей, що можуть виступити в якості компенсаторного фактору, обумовити вибір напрямку професійної діяльності, майбутньої спеціалізації тощо).

Грунтуючись на наукових підходах до визначення соціальної зрілості особистості, соціальний розвиток майбутнього дефектолога виглядає як проходження таких стадій: прийняття себе, віра у свої можливості, здібності, ресурси; розуміння себе: адекватна самооцінка свого ставлення до себе, людей, соціуму, природи; зближення Я-ідеального та Я-реального; динамічність: конструктивні зміни характеру взаємодії з соціумом та ставлень до суспільних явищ; гнучкість: здібність до змін і розвитку через вирішення особистісних та суспільних протиріч і проблем взаємодії особистості та суспільства; прийняття інших; прийняття позицій, світогляду, цінностей інших людей, толерантність у ставленні до їх думок та дій; розуміння інших: адекватне, диференційоване сприйняття людей, глибоке та тонке розуміння природи їх учинків; готовність до міжособистісного контакту, взаємодії; творча адаптативність: готовність сміливо та відкрито зустрічати проблеми взаємодії з соціумом, уміння долати соціальні бар'єри та перешкоди, уникати їх появи, пристосовуватися до умов оточення; соціалізованість: задіяння у конструктивних соціальних стосунках, у діяльності, що запобігає порушенню соціальної рівноваги.

Таким чином, узагальнюючи сукупність підходів до професійного розвитку, можна визначити такі стадії соціально-професійного розвитку майбутнього фахівця зі спеціальної освіти: формування професійних намірів: свідомий вибір особистістю професії з урахуванням своїх індивідуально-психологічних особливостей; професійна підготовка: засвоєння системи знань, умінь та навичок, формування відповідального ставлення до майбутньої спеціальності; професіоналізація: адаптація та оволодіння

фахом, професійне самовизначення; професійна реалізація в соціально-освітній діяльності.

До того ж, як свідчать наукові джерела, соціальний та професійний розвиток майбутнього дефектолога допомагає нам визначити, що для повноти особистісного розвитку спеціального педагога бракує морального компоненту, який характеризується, як особистісно-моральний.

Слід зазначити, що до особистісно-моральних якостей відносимо ті, які обумовлені не розвитком характерологічних показників, а тільки моральними знаннями, уміннями, учинками особистості. Характерно, що особистісно-моральний розвиток, більшістю вчених, розглядається як сукупність проходження таких стадій: моральна свідомість як внутрішнє прийняття суспільних норм та правил поведінки; цілісність існування чіткої системи взаємопов'язаних і взаємообумовлених ціннісних, моральних та особистісних характеристик, що спричиняють особистісний розвиток; побудова системи моральних якостей із орієнтацією на принцип гуманізму та соціальної справедливості; векторність як спрямованість дій, учинків на забезпечення соціального благополуччя як власного, так і інших, альтруїзм як система дій по створенню умов для соціальної допомоги та підтримки людей, що їх потребують; особистісна відповідальність: усвідомлення та прийняття своєї свободи в ставленнях до оточуючих; відповідальність за успіх самореалізації, за вибір цінностей та оцінок; незалежність від тиску зовнішніх обставин.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Таким чином, ми розглядаємо процес особистісного розвитку майбутнього дефектолога як взаємодію та взаємопроникнення трьох складових: соціальної, професійної та особистісно-моральної. Ні один із названих шляхів не є пріоритетним. Лише за умов поступової, неперервної динаміки кожної зі складових профіль особистісного розвитку набуває обрисів пропорційного, гармонійного зображення.

Організаційними умовами забезпечення особистісного розвитку майбутнього спеціального педагога є: створення позитивного емоційно-сприятливого освітнього середовища; забезпечення взаємозв'язків педагогічних, психологічних і соціальних факторів, що впливають на особистість студента; дотримання організаційних форм навчально-виховного процесу; впровадження інноваційних методів

педагогічного керівництва в організації контролю за виконанням самостійної роботи студентів. Творчий розвиток майбутнього вчителя-дефектолога є пріоритетним показником особистісного розвитку, а творча діяльність – особливим способом життя, що характеризується проявом творчої активності, забезпечує розвиток особистості, її характеру, здібностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. Науково-методичний посібник / І. Д. Бех. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Селевко Г. К. Социально-воспитательные технологии / Г. К. Селевко. – М. : НИИ, 2005. 176 с.
3. Технології соціально-педагогічної роботи. Навчальний посібник / під ред. А. Капської. Київ: УДЦССМ, 2000. 372 с.
4. Холостова Е. И. Дементьева Н. Ф. Социальная реабилитация. Учебное пособие / Е. И. Холостова, Н. Ф. Дементьева. М. : Дашков и Ко, 2002. 340 с.

REFERENSES

1. Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno-zoriyentovane vykhovannya. Naukovo-metodychnyy posibnyk*. [Personal-oriented upbringing. Research and methodical textbook]. Kyiv.
2. Selevko, H. K. (2005). *Sotsyal'no-vospytatel'nye tekhnolohy*. [Social and educational technology]. Moskva.
3. *Tekhnolohiyi sotsial'no-pedahohichnoyi roboty*. (2000). [Technology of social and pedagogical work. Educational textbook]. Kyiv.
4. Kholostova, E. Y., Dement'eva, N. F. (2002). *Sotsyal'naya reabylytatsyya. Uchebnoe posobyie*. [Social rehabilitation. Educational textbook]. Moskva.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛАБЕНКО Олександр Віталійович – кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: спеціальна методика навчання української мови у вищій школі, особистісний розвиток майбутнього дефектолога, інклюзивна освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LABENKO Oleksandr Vitaliyovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Head of the Department of Special Education and Human Health of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: special methods of teaching the Ukrainian language in high school, personal development of the future speech pathologist, inclusive education.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2021 р.